

Мр Нада Арбутина
Библиотека града Београда
nada.arbutina@gmail.com

УДК 303.71:316.7
011/016
016:316.7

Статистички метод у теоријским начелима социологије и могућност његове примене на анализу прикупљене библиографске грађе

Сажетак

Циљ овог прегледа теоријских начела социологије јесте да се што прецизније, јасније и научно утемељено одреди статистика као могуће и веома корисно оруђе у анализи прикупљене библиографске грађе.

Кључне речи:

библиографија, социологија уметности, социологија културе, књижевна продукција, статистичке методе

*Свако велико уметничко дело је безвремено.
Свако уметничко дело је израз своја времена.*
Хана Дајнхард¹

Теоријске смернице за израду библиографија у највећој мери се баве самим библиографским јединицама, њиховим прикупљањем, класификацијом, поделом, обимом, редиговањем; као и самом систематизацијом библиографија на основу различитих параметара, било временских, просторних, садржинских или неких других.

У теорији се ретко проналазе текстови који се баве, такође значајним, чак неизоставним деловима библиографија, такозваним пратећим деловима (уводом, регистрима, студијом, закључком). Уз опис предмета, методологије израде и циља предметне библиографије, сва стечена сазнања везана за прикупљену грађу представљају се у овим пратећим деловима библиографије. Често се ту могу наћи бројчани наводи везани за библиографске јединице, али упркос томе, ретко се налази статистичка анализа или стављање у однос тих бројчаних навода. Разлог је свакако комплексан, а пре свега се тиче саме библиографије и питања да ли садржај библиографије дозвољава статистички преглед (то је у скоро свим случајевима могуће, али понекад није неопходно или није од суштинског значаја за разумевање односа међу библиографским јединицама). Међутим, извесније је да је у питању опредељење самог библиографа, који по професионалном одређењу није наклоњен статистици и природним наукама уопште. Најчешће ћемо статистички преглед пронаћи у оном делу који анализира регистре, али и у оном који у однос ставља делове једне библиографије (уколико она садржи више делова), која је јединство стекла нпр. непрекидним низом бројева библиографских јединица, а суштински у сваком делу третира другу предметну област библиографије (нпр. библиографије превода стране књижевности код нас и наше у иностранству, или оне које за

предмет имају књижевни рад више аутора). Реткост је да се статистички закључци приказују графички, уз помоћ дијаграма или графикона.

Дакле, статистичка анализа јесте ретка у пратећим елементима библиографије, али још је ређе (скоро се може рећи да је заступљено само у траговима у оквиру неких других тема), теоријско утврђивање оправданости употребе ове методе при анализи библиографске грађе.

Иако се ова тема може обрадити у односу на неколике друштвене и природне науке и дисциплине, у овом тексту дат је сажет поглед теоретичара социологије на питање односа две науке, статистике и библиографије у ужем смислу, и у већој мери у ширем смислу, однос статистике и књижевне продукције.

Распрострањен је став да се речи и бројеви међусобно потиру, и да где има места за једне, нема за друге. Другачије речено, сматра се да неку истину о свету, науци, догађају и сл. једна врста људи најбоље осликава и схвата кроз бројеве, док друга то чини уз помоћ речи. Статистички метод анализе примењен на израду књижевне библиографије анулира такве ставове и говори у прилог сарадње која доводи до допуњавања и постизања свеобухватности могућности анализе прикупљених података. Као што су у извесним случајевима речи неопходне да се објасне неке бројчане манифестације, тако и бројчана анализа може представљати одличан показатељ стања и тенденција на пољу књижевности.

Социологија уметности и социологија културе²

Овом приликом нећемо посматрати библиографију као науку која би могла бити предмет интересовања статистичара, већ ћемо посматрати грађу библиографи-

² Закључци аутора донети у овом тексту резултат су промишљања током дугогодишњег ишчитавања великог броја социолошких и филозофских списа (један део њих наведен је у Литератури), те ће се у тексту наводити у фуснотама само публикације у оквиру којих је теоретичар експлицитно заступао какав став у оквиру предметне теме.

¹ Hanna Deinhard, *Zur Soziologie der Malerei* (Berlin: Luchterhand, 1967).

је, тачније чињеницу да свака библиографска јединица представља запис о књизи која међу својим корицама чува књижевно дело. Уочивши чињеницу да се поглед односа социологије, статистике и библиографије најбоље огледа у оним библиографијама које се баве библиографским пописом књижевних дела, тежиште је стављено управо на социолошко-статистички однос књижевности, уметности и културе уопште. Утемељење статистичке методе у оквирима уметности, тј. књижевности, налазимо у обиму интересовања социологије и дисциплинама ове науке, социологији уметности и социологији културе.

У теоријски прецизираном односу социологије уметности и науке о уметности може се наћи одговор на питање одређења места опште социологије уметности и посебних наука о уметности, као што су социологија књижевности (којој је анализа података сажета у библиографији књижевних дела од непроцењиве користи), социологија ликовних уметности, социологија музике, социологија позоришта и социологија филма.

Потреба да се и кроз социолошку призму сагледа књижевна продукција јесте у томе да се укаже на неодвојив спој друштва и уметности, и на међусобне рефлексије, директне и посредне утицаје. Социологију не интересује индивидуални стил уметника, као ни то да утврди степен његове интегрисаности у постојећој социјално-историјској реалности, већ да одговори на питање: у каквој је она вези са општом структуром и културом у одређеном друштву. У истој равни налазе се социологија као наука о друштву, књижевност као најсуптилнији сликар друштва и књига као предмет, тј. роба, која подлеже закону понуде и потражње. Уметност представља оно подручје културе на којем се истовремено укрштају линије индивидуално-психолошког, колективно-историјског и цивилизацијски-повесног субјективитета, из чега произилази, по речима Роберта Ескарпија³, да су највредније оне уметничке или књижевне творевине које уједињују максимум индивидуалности с максимумом историчности и максимумом изражајности. Спајањем два појма, долазимо до трећег – социологија уметности, који представља онај слој који се налази под утицајем културно-историјског субјекта. Могућности уметничког стварања траже се у објективним околностима. Де Бонал⁴ је један од првих мислилаца у социологији уметности који је формулисао мисао да су уметници свагда зависни од друштва, чак и онда када су лично уверени да су сасвим слободни и независни од њега. Однос уметности и друштва не може се посматрати као једнозначна релација. Указивано је да би социологија уметности требало да одговори не само на питање „како настаје уметност из заједнице, како се она развија паралелно са том заједницом“, већ и на питање „како она повратно делује на развој саме те заједнице“ (Ј. Х. Бунзел)⁵.

Правци у савременој социологији уметности који третирају метод статистике у анализи уметничког стварања и књижевне продукције

Емпиризам

Социологија књижевности тумачи се као наука која има за предмет проучавања „социјални аспект“ у структури дела, као „спољашњу“ или „споредну раван“ дела. У овом контексту свакако је корисно осматрити Ескарпијеве⁶ ставове који ће нам помоћи да ситуирамо статистику у оквиру емпиријског метода којим се служи социологија као наука. Како се књижевни феномен јавља у три главна вида, као књига, читање и књижевност, он развија емпиријске методе социологије помоћу којих истражује релевантне социолошке теме: аутора-делопублику. Укратко, Ескарпи уз помоћ емпиријских метода испитује широко поље књижевности као социјално-историјску чињеницу. У том оквиру, он у анализи има у виду следеће релевантне категорије социологије:

На првом месту реч је о испитивању производње књижевности. Оно подразумева истраживање проблема писца у времену, генерација и група, затим писца у друштву, при чему се истражује проблем његовог друштвеног и просторног порекла, питање финансирања, и, овде од посебног значаја, проблем књижевног занимања. Затим, реч је о дистрибуцији књижевности. Испитује се чин објављивања и стварања као и функција штампања. Најзад, у оквиру потрошне књижевности, има се у виду истраживање односа књижевности и публике, успеха дела (који се у издавачком смислу огледа у броју нових издања), улоге мотивације код писца и публике, као и створених услова за читање.

Поред анкете и статистичког метода у социологији књижевности, Ескарпи неће занемарити ни испитивање судбине одређеног дела (у најширем смислу, али овде нас интересује судбина дела коју посматрамо у оквирима прегледно датим у оквирима библиографије). Метод статистике је нарочито захвалан када се истражују следеће социолошке категорије: културне институције, класе, социјални слојеви и групације, организација слободног времена, економски и законски статус писца, књижара, издавача, језички проблеми, историја књиге, заступљеност одређене књижевне целине (нпр. националне) у свом или другом окружењу. Нема никакве сумње да је емпиријска социологија уметности прилагођавањем општих социолошких метода за потребе посебне социологије (уметности и књижевности) у својим анализама дошла до плодних резултата.

Посматрано из угла библиографа који статистички жели да обради податке прикупљене за потребе библиографије, са становишта емпиризма битно је то да се утврди да нека појава, чињеница постоји, да егзистира, али не и смисао њене егзистенције. Емпиријска социологија не негира постојање естетске вредности, међутим, према уверењу емпиријских социолога, у уметности се налази један други тип „вредности“. Реч је о тзв. социјално-историјским или ванестетским вредностима. Према веома утицајном социологу ове оријентације,

³ Роберт Ескарпи, *Социологија књижевности* (Загреб: Матица хрватска, 1970).

⁴ Сретен Петровић, *Социологија културе и уметности*, (Београд: Научна књига, 1974).

⁵ Исто, 4.

⁶ Исто, 3.

Ханс-Норберту Фигену⁷, емпиријски социолог се према разноликим уметничким вредностима односи као према чињеничким датостима које треба само да анализира, опише и класификује.

Занимљива је оцена једног броја теоретичара да „емпиријска социологија уметности“ полази од тога да суочи уметност са социјалним процесом, при чему ова релација уметност-друштво претпоставља два партнера, односно две групе: која производи и која конзумира. Емпиријска социологија уметности тражи да се полази од објективних и непристрасних премиса и да се чињенице студирају без предрасуда. А када се књижевност оголи у овом смислу и сведе се на бројеве, то представља веома чврсту основу за безпредрасудно посматрање чињеница. На овом месту биће поменут и Залмански⁸ који је у филозофском одабиру између емпиријског и реалистичког метода пронашао утемељења за своје идеје у овом првом. По њему социологија књижевности јесте „проучавање књижевне чињенице пре него дела“. Ослањајући се на специфичне методе социологије: на попис, анкету и статистику, њен циљ је у томе да да мишљење о књижевности као социјалном и економском феномену. То је разлог што ће она проучити епоху у којој писац ствара, његово порекло, као издвојени проблем, уз помоћ „табела и бројки“, а затим анализирати „производњу књига, дистрибуцију, успех, потрошњу“, дакле све оне категорије које смо већ сусрели код Ескарпија.

Како филозофска анализа социолошког аспекта не представља тему овог рада, налази се за потребно да се, ради што прецизнијег увида у оправданост статистичког метода, наведу свега још два научна посматрања, иако су се многи мислиоци темељно бавили овом темом. Да би се избегло присуство ситуирања чињеница у опус властитог вредносног система, Ханс Норберт Фиген наводи да је највише што аналитичар емпиријске оријентације може да учини и што му је са становишта позитивизма допуштено, јесте да сачини објективни регистар, попис књижевних дела, затим да их разврста према њиховом значењу и затим да их доведе у везу са истим или сличним исказима друштва или компаративно у истом смислу; док Заламански, полазећи од основног начела емпиријске социологије уметности, излаже своју концепцију социолошког садржаја: „Наша је намера скупити што је могуће потпунију грађу, пописивање савремених дела и те да видимо какве закључке можемо из тог пописа извући“.

Функционалистичка теорија⁹

Опште социолошко значење функционализма састоји се у томе да се појаве у друштву објашњавају другим појавама са којима су оне у функционалној вези. Ако говоримо о књижевним појавама, најпримеренији и научно најприхватљивији метод јесте попис књижевних дела, који ћемо у пратећим деловима библиографије

моћи да ставимо у однос, посматрајући књижевно дело као једну библиографску јединицу. С обзиром на то да је функционални однос могућно испитати применом емпиријских (дескриптивних) и рационалистичких (дедуктивних) метода у циљу класификовања и упоређивања веза међу појавама, односно проналажење каузалних, општих и нужних веза, то се функционална анализа даље разлаже на емпиријску и узрочну.

Битна сличност између феноменалистичке и функционалистичке емпиријске социологије уметности је у томе што се предметна раван у оба случаја налази на чињеничном нивоу. Полази се од таквих датости које допуштају да се на њима може применити метод дескрипције. Другим речима, разлика између ових теорија и рационалистичке налази се у њиховом методолошком и теоријском ставу, према којем је полазна основа емпиријске анализе уметност као чињеница. Из теоријске могућности анализе емпиријски схваћеног феномена уметности постоје две могуће алтернативе 1. могућност емпиријске социјално-онтолошке анализе комплексне релације аутор-дело-публика као анализа стања сваког понаособ елемента ове релације и потом накондним утврђивањем веза које постоје међу овим самосталним елементима и 2. могућност емпиријско-функционалне анализе комплекса аутор→дело→публика као анализа динамичког процеса, при чему основ није анализа изолованих елемената, већ анализа функције коју сваки од ових елемената има у односу на други са којим је у вези. Дакле не анализа ставова, вредности и веровања који су у делу, аутору и публици, већ анализа процеса који је овде „синтетичка категорија“ преко које се сагледава јединство поменутих елемената, њихово укрштање и посредовање.

Укратко о циљевима, предмету и статистичком методу

Уопштено, све наведено можемо сажети кроз таксативни преглед предмета истраживања социологије уметности у анализи Пола Хонигсхајма¹⁰ који предмет анализе своди на следећа посебна подручја: процес којим се из макрогрупе кристализује микрогрупа која извршава функцију уметности; подруштљавање ове групе; друштвену структуру публике; однос између уметника и публике; истраживање посредника између уметника и публике (трговци уметничким предметима, издавачи, библиотеке и сл) и однос између различитих група.

Из свега наведеног произилазе следећа три циља социологије уметности. Први циљ емпиријске социологије уметности јесте у томе да истражи и сагледа „динамички“ карактер социјалног феномена „уметност“ у његовим различитим формама изражавања. Други циљ је тај да се „утемељи један општеразумљив, убедљив и прихватљив начин приближавања делу и најзад трећи циљ „до кога долази свака наука јесте да развије законе предвиђања који омогућавају да се каже да је, ако се нешто догоди, вероватно шта ће томе следити.“

⁷ Милан Ранковић, *Општа социологија уметности* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996).

⁸ Исто, 4.

⁹ Сретен Петровић, *Савремена социологија уметности* (Београд: Привредни преглед, 1979).

¹⁰ Никола Скледар, „Социологија културе - сродне дисциплине и култура“, *Радови* 6 (1990): 183-195.

Где је ту библиографија књижевних дела?

Кроз наведене погледе и теоријске ставове филозофа, социолога и теоретичара књижевности није постојала жеља да се библиографија смести у рам ових наука. Сврха рада је у томе да се укаже на могућност стварања основе за теоријско промишљање на ову тему у оквирима библиографије. Библиографија представља одлично оруђе у рукама теоретичара који желе да спознају различите односе, међусобне утицаје и рефлексије одређених књижевно-социолошких података сажетих у једној библиографији, чиме се постиже, пре свега, њихова прегледност. Чини се да је најсликовитији пример онај који би са једне стране ставио социолога културе који жели, на пример, да уочи социолошка одређења кроз однос заступљености кинеске и српске књижевности у Европи, а са друге библиографа који ствара дело које у својим оквирима управо има попис дела ове две књижевности у одређеном временском периоду, у одређеном географском простору. И једном и другом научном раднику статистички метод обраде прикупљених података омогућио би да преци-

зније донесе извесне закључке. Како социолог културе, према свему изнетом у раду, не преза од употребе било дескриптивне, генерализујуће, факторске, па све до непараметарске статистике и са њом повезаног математичког мишљења, теза која се овде заступа гласи да је исти метод пожељан и у пратећим деловима библиографије. И најзад, интердисциплинарни поступак инсистира на синтези чињеница, концепата и теорија из сродних дисциплина науке и праксе. Дакле, закључак је да библиограф уз помоћ бројчаних показатеља смештених у извесни однос, баш као и социолог културе тј. књижевности, може захваљујући статистичким методама прецизно да анализира прикупљену грађу, да постави квалитетну премису за научне радове са истим или сличним обимом интересовања, може свој рад да учини корисним ширем спектру научних радника, као и да своју књижевну библиографију може у оквирима своје науке да учини садржајнијом. Уколико би бројчане податке приказао и графички, створио би темељ за лакшу, сликовитију, пријемчивију и прегледнију наградњу конкретне библиографије, а затим и за накнадне шире научне анализе.

Statistical methods in theoretical principles of sociology and the possibility of its application at the analysis of collected bibliographic materials

Abstract

The aim of this review of theoretical principles of sociology is to accurately, clearly and scientifically grounded set statistics as a very useful tool in the analysis of collected bibliographic materials.

Key words:

bibliography, sociology of art, sociology of culture, literary productions, statistical methods

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовић, Зоран. *Социологија и књижевност*. Београд: Рашка школа, 2008.
2. Ескарпи, Роберт. *Социологија књижевности*. Загреб: Матица хрватска, 1970.
3. Петровић, Сретен. *Савремена социологија уметности*. Београд: Привредни преглед, 1979.
4. Петровић, Сретен. *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига, 1974.
5. „Правилник о евиденцији библиотечке грађе“ *Службени гласник РС* бр. 7 (1995).
6. Ранковић, Милан. *Општа социологија уметности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
7. Скледар, Никола. „Социологија културе – сродне дисциплине и култура“. *Радови* 6 (1990).

